

Host, 10.11.2009, Vědění — no dobře, ale jaké?

Jiří Trávníček

Co o sobě společnost vědění nechce vědět

Už jsme se naučili tvrdit, že žijeme ve „společnosti vědění“ a ve „znalostní ekonomice“, tedy že ten, kdo chce mít moc, musí mít především vliv, přičemž vliv mají ti, kdo se orientují, kdo dokáží z fakt činit informace a ty pak ještě proměňovat ve znalosti. Víím, tedy jsem. Málokdy si však klademe otázku, co to znamená vědět a jaký je smysl vědění. Opájíme se čísly o počtu vysokoškoláků, ale nějak zapomínáme reflektovat, jací tito noví vysokoškoláci jsou. Cílem jsme namnoze učinili generování stále většího počtu těch, kdo dosáhli formálně co nejvyšší úrovně vzdělání. Liberálové a edukační optimisté, tleskejte. Než tak však začnete činit, přečtěte si prosím P. Bourdieua a — nejnověji — i knihu K. P. Liessmanna.

Prolog: v srpnu a září 2009 proběhla na blogu aktuálně.cz diskuse mezi Ondřejem Štefflem, ředitelem společnosti Scio, ano, té, která se zabývá testováním uchazečů o vysokoškolské studium na klíč, a jeho oponenty. Z nich nejhlasitěji se ozval Václav Hořejší, profesor Přírodovědecké fakulty UK a ředitel **Ústavu molekulární genetiky Akademie věd ČR**. Šteffl nabídl tento přír: košíkovou v jistém městě začal hrát najednou daleko větší počet hráčů než předtím. Způsobilo to, že úroveň hry ve městě poklesla, nicméně ve městě velmi přibyl počet těch, kdo mají basketbalový průkaz, úroveň basketbalových dovedností se tedy výrazně zvýšila. Takto je tomu i s vysokoškolským vzděláním. Hlasy oponentů se zaměřily na to, že je možná lepší zůstat u dřívějších servírek či svářečů a nepovyšovat je na kulturní antropology, o něž nakonec stejně nikdo nestojí. Nejsou vysoké školy nakonec jen umělým odkladem nezaměstnanosti? Autorovi se vytýkalo, že pouze pragmaticky hájí svůj kšeft a že grafy a basketbalové přírmy jsou jen takovou vzletnou stafází. Zaznívalo, že střední školy jsou v takovémto rámci nuceny podbízet se školám základním a vysoké středním.

Václav Hořejší promluvil jako učící praktik: na vysoké školy se dostávají studenti, kteří by kdysi měli problém dokončit i školu střední: „Teď je ale systém nastaven tak, že vhodnou volbou snadných přednášek seženou dostatečný počet kreditů a,prolezou“. To je i v zájmu fakulty, protože kdyby je vyhazovala, přicházela by o ten státní příspěvek.“ Ano, i já jako vysokoškolský praktik se podepisuji pod toto: ze studentů se stali klienti, z učitelů vazalové, na semináři se může tísnit šedesát hlav, ale tam, kde jich je méně než pět, je nutno zakročit z moci úřední a seminář jako ekonomicky neefektivní rozpustit. Skutečné studium, tedy individuální práce učitele se studentem, se reálně posouvá až k vedení diplomové (magisterské) práce, případně ještě výše: do doktorského studia. Do té doby na ně zkrátka není čas: vyrábějí se kredity či „studentohodiny“ a zajišťují se ekonomické parametry. Velmi nerad hořekuji nad úrovní současných studentů, ale převelmi se bojím další „štefflizace“ českého školství. Možná si Ondřej Šteffl mohl k mnoha grafům přibrat i jiné, například ten, který ukazuje Českou republiku jako zemi s velmi malým počtem zájemců o celoživotní vzdělávání. Není to paradox vyrábět takové počty vysokoškoláků, když o vzdělání v jeho nepragmatickyúcelových formách je tak malý zájem? Nebo polský přír: na konci devadesátých let proběhla **reforma** školství, přičemž v pravidelných čtenářských průzkumech se ukázalo, že celkově čtenářů nepřibýlo, ovšem přibýlo nečtenářů mezi „tabulkovými“ vysokoškoláky. Co se ukazuje? Že zvyšovat úroveň vzdělání má smysl tam, kde jsou k němu připraveny přirozené kulturní podmínky, kde je ho o co opřít, tj. o něco jiného než o hrdě rostoucí procentní sloupce (za první republiky studoval na vysokých školách každý stý, za normalizace každý osmý, nyní je to více než polovina populačního ročníku). Jde o jistou rovnováhu, tedy o dvousměrnost, konkrétně o to, aby vysoké školy měly šanci se měnit pod tlakem zvyšujícího se počtu studentů a zároveň aby dostaly šanci měnit i své studenty. Dnes jsme bohužel svědky procesu až hrozivě jednosměrného: vysoké školy úpí pod tlakem studentů, přizpůsobují se mu, namnoze mu i nadbíhají, jsou formovány zvnějšku, samy formují jen minimálně a jakoby proti „duchu doby“. Smyslem podniku

zvaného vysoká škola přestává být vzdělání, stává se jím „průtočnost“ studentů: hlavně aby koryto nikde moc nedrhlo a nevytvářelo zbytečné zákruty.

Mráz přichází z Boloně kniha rakouského filozofa K. P. Liessmanna je tvrdou a fundovanou kritikou právě takovéto „šteflizace“. Současně okolnosti nahrály tomu, že velmi inspirativně zasahuje i do probíhajících debat o financování vědy, o postavení neuniverzitních výzkumů, o vztahu přírodních a humanitních věd, základního a aplikovaného výzkumu atd. V mnohém zde najdeme to, co známe již od E. Husserla, M. Heideggera či J. Patočky, a sice kritiku roztržštěné a instrumentalizované racionality, kde vše je podřízeno účelu a jedinou relevantní otázkou zůstává, jak toho dosáhnout. Liessmann ostře napadá skutečnost, že za jediné ukazatele jsou namnoze považovány žebříčky, že vědění je zaměňováno za informaci a že chybí jakákoli normativní idea vzdělanosti. Používal-li O. Šteffl příměr, že „ti, co by se dřív šli vyučit na svářeče (skláře, servírku), se dnes hlásí na vysoké školy, jsou přijati a studují — většinou úspěšně“, pak u Liessmanna lze najít velmi přílnavou repliku: „Dělník nepovyšuje na vědce, nýbrž vědec se stává dělníkem.“

Velký prostor je věnován univerzitám. Autor je nucen konstatovat, že instituce, které jsou vnímány jako centra reflexe, namnoze reflexe kritické, „musí rezignovat na reflexi toho, co se děje s nimi samými“. „Nikomu se už nezdá zvláštní,“ pokračuje, „že vysokoškolští učitelé jsou kvůli vylepšení vysokoškolsko-didaktických schopností posíláni do poradny pro podnikatele, kde je školí poradkyně s nedokončeným studiem psychologie, nikoho už nepohoršuje, že se kandidáti na místo vysokoškolského pedagoga musí předvádět v assesment centru, nikdo neprotestuje, když se poslední šunt podnikatelské ideologie prodává jako nejnovější výkřik — od blended learning, diversity management až po, bilance vědění.“

Velkým viníkem je podle autora Boloňa, konkrétně dohoda, která zde byla na konci devadesátých let podepsána a která radikálně proměnila evropský univerzitní prostor. Na úkor srovnatelnosti a mobility studentů i vyučujících došlo však podle Liessmanna „k opouštění idey evropské univerzity“. Ze společenství učitelů a žáků se tak univerzita proměňuje v „certifikační orgán“, tedy v instituci posléze — zejména za pomoci e-learningu a podobných výkřiků — virtualizovanou a nakonec zcela virtuální. Studia, kontaktu učitele a studenta, už potřeba nebude — a přitom vše poklape ke spokojenosti všech, zejména těch, kdo si do svých excelových tabulek budou zakreslovat stále vyšší sloupce absolventů. Otázkou pak bude, zda to vůbec ještě budou absolventi. Jistě lze namítnout, že boloňská deklarace namnoze vrací univerzitě i mnohé dřívější ctnosti, konkrétně volný pohyb v evropském prostoru. Otázkou však je, k čemu tento pohyb vlastně bude, když všichni mohou v budoucnosti sedět u počítačů na jednom místě a vést e-learningovou komunikaci. Další otázkou budiž, zda se ještě bude jednat o komunikaci v původním slova smyslu (communio — společenství), nebo už půjde jen o posílání bajtů prostřednictvím nekonečných sítí. Ano, všichni budeme wired, mnozí z nás při tom budeme i cool, ale těžko říct, kolik z nás bude patřit do přirozených communií, která vznikla na bázi setkání, blízkosti a potřeby se vzájemně sdílet.

Manažeři vědění Velké pasáže věnuje autor postavení vědy a výzkumu. Hájí jeho autonomii, vycházejí přitom z poznatků F. W. J. Schellinga, W. Humboldta a dalších. U Humboldta se například dovolává toho, že věda by měla stát na třech pilířích: (1) na neuniverzitním výzkumu, tj. místech čistého výzkumu, (2) na univerzitách, kde se spojuje výzkum a učení, a (3) na takzvaných „bezživotných institutech“, jako jsou muzea, archivy a knihovny, které slouží jako jakési servisní zázemí prvním dvěma. I toto budiž nepřímou replikou těm, kdo soudí, že naše **Akademie věd** je „stalinským mastodontem“, který by měl být buď zrušen, nebo po jednotlivých ústavech začleněn pod vysoké školy. Nebyl by to však Liessmann, aby po těchto klidných historizujících partiích nezaútočil na současný stav. Na mušku si bere zejména „management vědění“. Manažeři této oblasti „nahradili nejen experty pro oblast vzdělání, ale za manažery vědění se mají stále více považovat i pedagogové a dokonce i vědci“. Je tomu tak podle autora proto, že se přeřal vztah mezi „vědění“ a „pravdou“. Z dat se stávají suroviny a na místo poznání nastupuje best practice: „Už ne vzdělanec a už vůbec ne moudrý člověk, ale ani ne erudovaný odborník klasického střihu není ve společnosti vědění myslitelný jako cíl permanentně vyžadované vědecké soutěže, nýbrž je to jen brain,

který rychleji rozpozná industriální možnosti aplikace komplexního výzkumu než konkurence v Šanghaji.“ Liessmannova kniha bolí. Autorovy tvrdé soudy se nečtou lehce zejména těm, kdo v současné době působí ve vědě a na vysokých školách. Jsou to namnoze šípy, které se trefují i do nich/nás. Místy při nich autor působí i poněkud ubrblaně (např. kritika prezentací v PowerPointu), někde jeho kritice zase chybí protiváha v nějakém pozitivně formulovaném stanovisku, tedy nikoli pouze „jak ne“, nýbrž i „jak ano“. Má jít pouze o návrat k myšlenkovým velikánům ražby Wilhelma von Humboldta? Teorie nevzdělanosti je však ve svém celku knihou pronikavou, jdoucí k jádru věci a velmi jasně pojmenovávající stav vědy a vysokých škol; to vše v čase poboloňském.

Foto popis| Konrad Paul Liessmann Teorie nevzdělanosti: omyly společnosti vědění, přeložila Jana Zoubková, **Academia**, Praha 2008 [vyšlo 2009]

O autorovi| Jiří Trávníček, Autor (nar. 1960) je univerzitní profesor, literární teoretik a kritik.